

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข เพื่อศิษย์และครอบครัว โดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา โรงเรียนเกาะกูดวิทยาคม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาระบบการเรียนรู้ “จิตตปัญญาศึกษา” แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข 2) ศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเกาะกูดวิทยาคม และ 3) ศักยภาพระดับความสุขของนักเรียนและผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนเกาะกูดวิทยาคม ปีการศึกษา 2561 การวิจัยครั้งนี้มุ่งพัฒนาศักยภาพผู้เรียน 3 ด้าน คือ 1) ด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว และความเป็นผู้นำ 2) ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การชี้นำตนเอง การตรวจสอบการเรียนรู้ และ 3) ด้านศีลธรรม ได้แก่ ความเคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และสำนึกพลเมือง โดยใช้พื้นที่โรงเรียนเกาะกูดวิทยาคมและใช้กระบวนการพัฒนาผ่านครูที่ปรึกษาประจำชั้น การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ครูที่ปรึกษาประจำชั้น จำนวน 11 คน และผู้รับการพัฒนาคือผู้เรียนทุกระดับชั้นจำนวน 104 คน ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยในปีการศึกษา 2561 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methodology)

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเพื่อศึกษาผลการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน โดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข โรงเรียนเกาะกูดวิทยาคม สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. การพัฒนาระบบการเรียนรู้ “จิตตปัญญาศึกษา” แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข

จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) กระบวนการเรียนรู้ “จิตตปัญญาศึกษา” แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข โดยผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วยครูที่ปรึกษาประจำชั้น จำนวน 11 คน ซึ่งได้ผ่านกระบวนการประชุม อบรมเชิงปฏิบัติการ และฝึกปฏิบัติการนำกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษาในการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะ โดยตรงทางด้านจิตตปัญญาศึกษา สรุปได้ว่า กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข ควรมีการดำเนินการ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. สร้างความตระหนักให้ครูเห็นคุณค่าของการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน (Awareness)

2. เสริมสร้างความรู้และทักษะในการนำกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษามาพัฒนาผู้เรียน (Skill)

3. จัดประชุมครูเพื่อร่วมกันกำหนดปฏิทิน และกิจกรรมจิตตปัญญาเพื่อใช้พัฒนาศักยภาพผู้เรียน (Consult)

4. ครูที่ปรึกษาจัดกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษา ตามปฏิทินที่กำหนดไว้ (Action)

5. ประเมินและติดตามผลการจัดกิจกรรม (Assessment)

ทั้งนี้กิจกรรมตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาที่เหมาะสมกับการนำมาใช้พัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ความเป็นผู้นำ 2) ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การชี้นำตนเอง การตรวจสอบการเรียนรู้ และ 3) ด้านศีลธรรม ได้แก่ ความเคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และสำนึกพลเมือง ประกอบด้วย 6 ชุดกิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมสุนทรียสนทนา เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเป็นผู้นำ สร้างโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ แก้ไขและปรับปรุงตนเอง สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

2. กิจกรรมพรสวรรค์ ชื่อของฉัน เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในตนเอง ให้ความรู้ว่าคุณมีความสามารถและมีคุณสมบัติที่โดดเด่นจากชื่อ และเพื่อเสริมสร้างความตระหนักในการพัฒนาคุณค่าภายในตนเองของแต่ละคน

3. กิจกรรมเรื่องเล่าเร้าพลัง เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนเกิดภาวะผู้นำ และกล้าแสดงออก เสริมสร้างสมาธิและสติให้กับนักเรียน พร้อมทั้งสอดแทรกคุณธรรมและศีลธรรมให้กับผู้เรียน

4. กิจกรรมผู้นำ ผู้ตาม เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างภาวะการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

5. กิจกรรมศิลปะบำบัด เป็นกิจกรรมที่วิเคราะห์และรับรู้สภาพจิตใจของแต่ละบุคคล เพื่อบำบัด ฟื้นฟู และพัฒนาอารมณ์ สติปัญญา สมาธิ ความคิดสร้างสรรค์

6. กิจกรรมผ่อนคลายตระหนักรู้ เป็นกิจกรรมที่พัฒนาตนเอง จิตใจ โดยเสริมสร้างความคิด สร้างสมาธิ เป็นการพักสมองเพื่อพัฒนาจิตใจให้สงบ

2. ผลการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียนโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข

การศึกษาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน หลังได้รับการพัฒนาโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข โดยใช้แบบสอบถามวัดศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ความเป็นผู้นำ 2) ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การชี้นำตนเอง การตรวจสอบการเรียนรู้ และ 3) ด้านศีลธรรม ได้แก่ ความเคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และสำนึกพลเมือง สรุปได้ว่าโดยรวมนักเรียนมีศักยภาพอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน

พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้ ด้านศีลธรรม ด้านการทำงาน และด้านการเรียนรู้

ศักยภาพด้านการทำงานสรุปได้ว่า นักเรียนมีศักยภาพในการเรียนรู้และจดจำการทำงานเป็นทีมอย่างเป็นระบบมากที่สุด รองลงมาเป็นการยอมรับคำวิจารณ์เมื่อเกิดความผิดพลาดในการทำงาน ส่วนการเป็นคนที่มีความรอบรู้เรื่องราวต่างๆ มีศักยภาพต่ำสุด

ศักยภาพด้านการเรียนรู้สรุปได้ว่า นักเรียนมีศักยภาพในการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดและความสำเร็จมากที่สุด รองลงมาคือนักเรียนทำการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่วนนักเรียนเลือกและดำเนินการตามวิธีการในการเรียนรู้ได้กับนักเรียนสามารถกำหนดวิธีการตรวจสอบตนเองได้มีศักยภาพต่ำสุด

ศักยภาพด้านศีลธรรมสรุปได้ว่า นักเรียนศักยภาพในความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มากที่สุด รองลงมาคือ นักเรียนมีความซื่อสัตย์ ส่วนนักเรียนไม่ล้อเลียน ไม่ใช้คำเรียกผู้อื่นที่ไม่เหมาะสมมีศักยภาพต่ำสุด

3. การศึกษาความสุขของนักเรียน

จากผลการศึกษาการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา สรุปได้ว่า นักเรียนมีความสุขอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน และ หากนักเรียนไม่สบาย เจ็บป่วยขณะอยู่ในโรงเรียน นักเรียนเชื่อว่าโรงเรียนจะดูแลนักเรียนได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน รองลงมาคือ นักเรียนรู้สึกอยากมาโรงเรียน และ นักเรียนกระทำการต่างๆ ได้สำเร็จ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

4. การศึกษาความสุขของผู้ปกครองนักเรียน

จากผลการศึกษาระดับความสุขของผู้ปกครองนักเรียน หลังจากใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุขในการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน สรุปได้ว่า ผู้ปกครองนักเรียนมีความสุขโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าผู้ปกครองเชื่อว่าโรงเรียนจะดูแลนักเรียนได้เป็นอย่างดีหากนักเรียนไม่สบาย/เจ็บป่วยขณะอยู่ในโรงเรียน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือผู้ปกครองรู้สึกเป็นสุขที่ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ผู้ปกครองนักเรียนเห็นว่านักเรียนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนมากขึ้น

อภิปรายผล

1. การพัฒนากระบวนการ “จิตตปัญญาศึกษา” แบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข
ควรมีการดำเนินการ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. สร้างความตระหนักให้ครูเห็นคุณค่าของการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในการ
พัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน (Awareness)
2. เสริมสร้างความรู้และทักษะในการนำกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษามาพัฒนาผู้เรียน
(Skill)
3. จัดประชุมครูเพื่อร่วมกันกำหนดปฏิทิน และกิจกรรมจิตตปัญญาเพื่อใช้พัฒนา
ศักยภาพผู้เรียน (Consult)
4. ครูที่ปรึกษาจัดกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษา ตามปฏิทินที่กำหนดไว้ (Action)
5. ประเมินและติดตามผลการจัดกิจกรรม (Assessment)

ทั้งนี้เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งประกอบด้วยครูที่ปรึกษาประจำชั้นทั้ง 11 คน ได้ร่วมการ
ประชุม และอบรมเชิงปฏิบัติการจากผู้เชี่ยวชาญด้านจิตตปัญญาศึกษาโดยตรง ซึ่งต้องเริ่มจากการ
สร้างความรู้ความเข้าใจ ให้ตระหนักและเห็นคุณค่าของการพัฒนาจากภายในและส่งเสริมการเรียนรู้
ในแนวจิตตปัญญาศึกษาให้มากที่สุดเพื่อจะช่วยให้มีการพัฒนามนุษย์ให้เกิดปัญญาสูงขึ้นอย่างแท้จริง
(ประเวศ วะสี, 2550)

สำหรับกิจกรรมตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาที่เหมาะสมกับการนำมาใช้พัฒนาศักยภาพ
การเรียนรู้ของผู้เรียน 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ความเป็นผู้นำ 2)
ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การชี้นำตนเอง การตรวจสอบการเรียนรู้ และ 3) ด้านศีลธรรม ได้แก่ ความ
เคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และสำนึกพลเมือง ประกอบด้วย 6 ชุดกิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมสุนทรียสนทนา เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเป็นผู้นำ สร้างโอกาสให้
นักเรียนได้เรียนรู้ แก่ใจและปรับปรุงตนเอง สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข
2. กิจกรรมพรสวรรค์ ชื่อของฉัน เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในตนเอง ให้รู้
ว่าตนมีความสามารถและมีคุณสมบัติที่โดดเด่นจากชื่อ และเพื่อเสริมสร้างความตระหนักในการพัฒนา
คุณค่าภายในตนเองของแต่ละคน
3. กิจกรรมเรื่องเล่าเร้าพลัง เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนเกิดภาวะผู้นำ และกล้า
แสดงออก เสริมสร้างสมาธิและสติให้กับนักเรียน พร้อมทั้งสอดแทรกคุณธรรมและศีลธรรมให้กับ
ผู้เรียน
4. กิจกรรมผู้นำ ผู้ตาม เป็นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างภาวะการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
5. กิจกรรมศิลปะบำบัด เป็นกิจกรรมที่วิเคราะห์และรับรู้สภาพจิตใจของแต่ละ
บุคคล เพื่อบำบัด ฟื้นฟู และพัฒนาอารมณ์ สติปัญญา สมาธิ ความคิดสร้างสรรค์
6. กิจกรรมผ่อนคลายตระหนักรู้ เป็นกิจกรรมที่พัฒนาตนเอง จิตใจ โดยเสริมสร้าง

ความคิด สร้างสมาธิ เป็นการพักผ่อนเพื่อพัฒนาจิตใจให้สงบ

ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม จะช่วยให้นักเรียนมีสติ สมาธิในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เริ่มตั้งแต่กิจกรรมสุนทรียสนทนา การฟังอย่างลึกซึ้ง การนั่งสงบอยู่กับตนเอง การเจริญสติภาวนา การสะท้อนคิด รวมถึงศิลปะ จะส่งผลต่อการประพฤติ ปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญาความรัก ความเมตตา ต่อตนเองและสรรพสิ่งที่เป็นส่วนหนึ่งและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ (วิจิตรพันธ์ พานิช. 2550) จึงทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ได้สูงขึ้น

2. ผลการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียนโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข

การศึกษาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน หลังได้รับการพัฒนาโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุข โดยใช้แบบสอบถามวัดศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการทำงาน ได้แก่ การปรับตัว ความเป็นผู้นำ 2) ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การชี้นำตนเอง การตรวจสอบการเรียนรู้ และ 3) ด้านศีลธรรม ได้แก่ ความเคารพผู้อื่น ความซื่อสัตย์ และสำนึกพลเมือง สรุปได้ว่าโดยรวมนักเรียนมีศักยภาพอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้ ด้านศีลธรรม ด้านการทำงาน และด้านการเรียนรู้

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก นักเรียนได้ฝึกสติโดยการนั่งสมาธิทุกวัน ทำให้มีสติรู้ตัว และฟังเรื่องเล่าเร้าพลังที่กระตุ้น หรือสร้างแรงบันดาลใจให้นักเรียนอยากมีหรืออยากเป็นดังตัวละครในเรื่องเล่า นั้นๆ รวมทั้งนักเรียนต้องสะท้อนความคิดที่ได้จากการฟังในทุกครั้ง ทำให้นักเรียนต้องตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้ง ด้วยใจที่ใคร่ครวญ รับฟังผู้อื่นและรับรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างเปิดกว้างขึ้นและไม่ด่วนตัดสินหรือมีปฏิกิริยาโต้กลับ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดของ ธนา นิลชัยโกวิท (2551. หน้า154) ได้สรุปสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า วิถีการปฏิบัติร่วมกันด้วยการรับฟังอย่างมีสติ คือ การเกิดการสร้างบรรยากาศ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มโดยรวมที่ซ้าลง มีการพูดอย่างมีสติมากขึ้น มีการหยุดเพื่อใคร่ครวญ และรับฟังกันอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ความคิดเห็นแย้งที่เกิดขึ้นไม่นำไปสู่การปะทะทางความคิดแต่เป็นการช่วยเสริมและต่อยอดความคิดให้ชัดเจนและรอบด้านมากขึ้น การเข้าใจและยอมรับความเป็นจริงเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านบวกและด้านลบเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงตนเองส่งผลให้มีความรู้ตัวมากขึ้น ยอมรับตัวเองมากขึ้นและเกิดผลหลายๆ ประการตามมา เช่น ตัดสินใจตัวเองน้อยลง เห็นความงามภายในตัวเองมีเมตตาต่อตัวเองมากขึ้น รู้สึกเชื่อมั่นในตัวเอง การเข้าใจและยอมรับตนเองมากขึ้นเป็นผลจากปัจจัยหลายๆ ด้าน เช่น การมีสติรู้ตัว การได้มองเห็นในประเด็นที่ตนเองไม่เคยเห็นมาก่อนจากกิจกรรมหรือจากการสะท้อนของเพื่อน การเรียนรู้จากประเด็นของเพื่อนในกลุ่ม

แล้วนำมาใคร่ครวญ และบรรยากาศที่เปิดกว้าง จริ่งใจและยอมรับกันในกลุ่มที่เอื้อให้แต่ละคนกล้าเปิดเผยและเผชิญกับปัญหาของตนเอง

3. การศึกษาระดับความสุขของนักเรียนและผู้ปกครอง

จากผลการศึกษาการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนโดยใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา สรุปได้ว่า นักเรียนมีความสุขอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน และ หากนักเรียนไม่สบาย เจ็บป่วยขณะอยู่ในโรงเรียน นักเรียนเชื่อว่าโรงเรียนจะดูแลนักเรียนได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน รองลงมาคือ นักเรียนรู้สึกอยากมาโรงเรียน และ นักเรียนกระทำการต่างๆ ได้สำเร็จ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

จากผลการศึกษาระดับความสุขของผู้ปกครองนักเรียน หลังจากใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาแบบโรงเรียนชาวเกาะสร้างสุขในการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของนักเรียน สรุปได้ว่า ผู้ปกครองนักเรียนมีความสุขโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าผู้ปกครองเชื่อว่าโรงเรียนจะดูแลนักเรียนได้เป็นอย่างดีหากนักเรียนไม่สบาย/เจ็บป่วยขณะอยู่ในโรงเรียน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือผู้ปกครองรู้สึกเป็นสุขที่ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกิจกรรมของโรงเรียน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ผู้ปกครองนักเรียนเห็นว่านักเรียนมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนมากขึ้น

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากระบวนการจิตตปัญญาศึกษาที่สร้างขึ้นเป็นการใช้กิจกรรมที่สงบ นุ่มนวล สุภาพ และการดำเนินกิจกรรมของครูสามารถสร้างบรรยากาศของความรักความเมตตา ความไว้วางใจ การเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น และแสดงถึงความห่วงใยกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักความรักความเมตตา (Compassion) ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการพื้นฐานของการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษา “หลักจิตตปัญญา 7” หรือเรียกในชื่อย่อภาษาอังกฤษว่า 7 C's เป็นการสร้างบรรยากาศของความรักความเมตตา ความไว้วางใจ ความเข้าใจ และการยอมรับ รวมทั้งการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความเชื่อมั่น ในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ เน้นความสำคัญของความไว้วางใจ การเปิดกว้าง ความรู้สึกปลอดภัย ความจริงใจ เห็นอกเห็นใจ (Empathy) และห่วงใยกัน (ธนา นิลชัยโกวิท และคณะ, 2551 หน้า 4-5)

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนาครูและบุคลากรสู่การจัดการเรียนรู้ตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา ให้เกิดมุมมองและทัศนคติในด้านกระบวนการพัฒนาผู้เรียนที่ตรงกัน
2. ควรศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมจิตตปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน
3. ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนาเครื่องมือในการวัดผลประเมินผลจากการพัฒนาผู้เรียนตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาที่มีประสิทธิภาพตรงตามความเป็นจริง